

10.SINIF

Şiir

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK ŞİİRİ

- ◉ İslam öncesinde başka kültürler henüz Türk kültürünü ve dilini etkilemediği için **dil sade ve millîdir.**
- ◉ Metin **dörtlükler** hâlinde düzenlenmiş ve Türklerin millî **ölçüsü olan hece ile** söylenmiştir.
- ◉ Sözlü Edebiyat Dönemi'nde şiirler; **şaman, kam, baksı, ozan** adı verilen kişilerce bir çeşit telli saz olan **kopuzla** dile getirilmiştir.

KOŞUK

- Keldi esin esneyü (Bahar) rüzgârı eserek geldi.
 - Kadka tükel osnayu (rüzgâr) kar tipisine benziyordu.
 - Kirdi bodun kasnayu Halk titreşerek (evlere) girdi.
 - Kara bulıt kükreşür (Gökyüzünde) kara bulutlar gürlüy
-
- Kar buz kamug erüşdi
 - Taglar suvı akışdı
 - Kökşin bulıt örüşdi
 - Kayguk bolup ügrişür
 - Günümüz Türkçesiyle

- Genellikle aşk, tabiat, güzellik konularının işlendiği koşuk nazım biçimi; dörtlükler hâlinde, 7'li, 8'li veya 11'li hece ölçüsüyle ve yarım kafiye kullanılarak oluşturulmuştur.
- Koşuklarda kafiye düzeni aaab (abab veya abcb) - cccb - dddb... şeklindedir.

- ◉ Koşuklar, söyleyeni belli olmayan anonim ürünlerdir.
- ◉ Lirik bir söyleyişin esas olduğu koşuklar bu özelliği dolayısıyla halk edebiyatındaki koşmalara ve divan edebiyatındaki gazellere benzetilebilir.

SAGU

- ◉ Alp Er Tonga öldi-mü Alp Er Tunga öldü mü?
- ◉ İsız ajun kaldı-mu Kötü dünya kaldı mı?
- ◉ Ödleğ öçin aldı-mu Felek (böylece) öcünü aldı mı?
- ◉ Emdi yürek yırtılır. Şimdi yürek(ler) parçalanıyor.
- ◉ Ulaşıp eren börleyü
- ◉ Yırtıp yaka orlayu
- ◉ Sıkıp üni yurlayu
- ◉ Sıgtap közi örtülür

- ◉ Sagular **yuğ** adı verilen cenaze törenlerinde; **ölen bir kişinin ardından duyulan acı, onun yiğitliği, fazileti gibi konuları işler.**
- ◉ **Dörtlük** nazım biriminin kullanıldığı sagular, **7'li hece ölçüsüyle** oluşturulur.
- ◉ Kafiye düzeni koşukla aynıdır.

- ◉ Eser, Sözlü Edebiyat Dönemi'ne ait bir ürün olduğu için **anonimdir**.
- ◉ **Dil sade, halkın anlayabileceği yalındır**. Kısacası dönemin ürünlerinde henüz bir yabancılaşma söz konusu değil, yerlilik esastır.
- ◉ İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönem'de sagu adı verilen biçimin divan edebiyatındaki karşılığı **mersiye**, halk edebiyatındaki karşılığı ise koşma nazım biçimiyle söylenen **ağıtlardır**

SAV VE DESTAN

- İslamiyet'in Kabulünden Önceki Türk Edebiyatı'nın Sözlü Dönemi'ne ait diğer iki ürünü ise bugünkü atasözü yerine kullanılan savlar ve bir milleti derinden etkileyen, yiğitlik, savaş, göç gibi konuları işleyen destanlardır.

- Sözlü Dönem'e ait bu ürünler, dilden dile aktarılarak yayılmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Kaşgarlı Mahmut da Türk boyları arasında dolaşarak bu sözlü ürünleri derlemiş ve Divânu Lugati't-Türk adlı eserine almıştır.

GEÇİŞ DÖNEMİ

KUTADGU BİLİG

yağız yir yıpar toldı kafur kitip
bezenmek tiler dünya körkin itip

irinçig kışığ sürdi yazkı esin yaruk
yaz yana kurdı devlet yasın yaşıq

yandı bolgay yana orninga
balık kudrukındın kozi burnunga

- Geçiş Dönemi (XI-XII. yüzyıl), Türk edebiyatında İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönem'den İslami Dönem'e geçişi ifade etmektedir. Metinlerde de görüldüğü üzere içerikte ve dilde İslamiyet'in etkisi göze çarpmaktadır.

- ◉ Kutadgu Bilig “Mutluluk Veren Bilgi” anlamına gelir.
- ◉ Kutadgu Bilig, Geçiş Dönemi’nin edebî eser niteliği taşıyan ilk örneğidir. Aynı zamanda İslamiyet’in etkilerinin görüldüğü ilk eserdir.

- 1069'da Yusuf Has Hâcip tarafından yazılan ve Karahanlı Hükümdârı Tabgaç Buğra Han'a sunulmuştur.
- İnsanlara hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olmanın yollarını göstermeyi amaçlamaktadır.

- ◉ Türk edebiyatında **ilk mesnevi** olma özelliğini taşıyan bu eser, aruzun fe'ûlün/fe'ûlün/ fe'ûlün/fe'ûl kalıbıyla yazılmıştır.
- ◉ Eser 6645 beyit ve 173 dörtlükten oluşmaktadır

- Eserde dörtlüklerin kullanılması onu İslamiyet'in kabulünden nceki Şiir geleneğine; beyitlerle, mesnevi nazım biçimiyle ve aruz lęsyle yazılması da İslamiyet etkisindeki Şiir geleneğine bağlamaktadır.

- Kutadgu Bilig, **öğretici** yani ağır basan ve düşünce ağırlıklı bir eserdir. Eserde “bir yaşantı veya davranışın daha iyi kavranmasını sağlamak için göz önünde canlandırıp dile getirme” anlamına gelen **alegoriler** yer almaktadır. Bu yönüyle eser alegorik bir mesnevi örneğidir.

- Eserde söz konusu olaylar, dört sembolik kişi etrafında geçmektedir. Bu kahramanların ağızlarından yazarın insan mutluluğuna, sosyal düzene, devlet yönetimine ilişkin görüşleri dile getirilir. Eserin kahramanlarından Kün Togdı (Hükümdar) adaleti, Ay Toldı (Vezir) saadeti, Ögdülmiş (Vezirin oğlu) akıllı, Odgurmış (Vezirin kardeşi) ise akıbeti temsil eder.

- Eser, edebiyatımızdaki ilk siyasetname örneği olması yönüyle de önemli bir yere sahiptir.

DİVÂNU LUGATİ'T-TÜRK

- Esirgeyen, Bağışlayan Tanrı'nın Adıyla -Ve O'nun Yardımıyla
- Ben onların ülkelerini ve bozkırlarını inceledim; Türk, Türkmen, Oğuz, Çigil, Yağma ve Kırgızların lehçelerini ve kafiyelerini öğrendim. Zaten ben onların, dilde en doğruyu bilenlerinden, anlatımda en açık olanlarından, akılca en yetkinlerinden, soyca en köklülerinden, mızrakta en iyi atıcılarındım. Böylece her boyun dili bende en mükemmel şeklini buldu. Sonra bu kitabı en iyi şekilde düzenleyerek yazdım. Yüce Allah'ın yardımına sığınıp kitabımı Divânu Lugati't-Türk (Türk Lehçelerinin Divanı) diye adlandırarak ortaya koydum. Sonsuza kadar anılsın ve ebedî bir hazine olsun diye.

- 1074'te Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan eser, Türkçe-Arapça bir sözlüktür.
- Eserin yazılış amacı Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin zengin dil varlığını ortaya çıkarmaktır.
- Eserde Türkçe kelimelerin Arapça karşılıkları verilmiş ve Türkmen, Oğuz, Çiğil gibi çeşitli Türk boylarının dilleri tanıtılmıştır.

- ◉ Arap harfleriyle kaleme alınan Divânu Lugati't-Türk'te **Karahanlı Türkçesinin** ses özellikleri görülmektedir.
- ◉ Eserde halk dilinde yer alan kelimeler, **deyimler, atasözleri ve şiir örnekleri(SAGU, KOŞUK)** bulunmaktadır.
- ◉ Kaşgarlı Mahmut, bütün bu bilgileri Türk boylarını dolaşarak elde etmiştir.

- Eserin sonunda Türk illerini gösteren ve tarihî önem taşıyan bir harita bulunmaktadır.
- Divânu Lugati't-Türk; Türkçenin bilinen ilk sözlüğü, ilk dil bilgisi kitabı ve ilk edebiyat antolojisi olma özelliğini taşıyan geniş kapsamlı bir eserdir.
- Bu özellikleri dolayısıyla pek çok bilim dalına kaynaklık etmektedir

ATABETÜ'L-HAKÂYIK

Süngekke yilig teg erenge bilig
Eren körki akl ol süngekning yilig
Biligsiz, yiligsiz süngek teg halı
Yiligsiz süngekke sunulmaz elig

Bilig bildi boldı eren belgölüg
Biligsiz tirigle yitük körgölüg
Biliglig er öldi atı ölmedi
Biligsiz tirik erken atı ölüg

- Eser, Hakaniye lehçesiyle Edip Ahmet Yükneki tarafından yazılmıştır.
- Eserin bazı bölümleri beyitlerle yazılmış olup esas metin bölümlerinde dörtlük tercih edilmiştir.
- Bu bölümlerde bilginin yararları ile cahilliğin zararları, cömertliğin övgüsü, cimriliğin yergisi, kibirliliğin kötülükleri, dünyanın geçiciliği gibi konular işlenmiştir.
- Atabetü'l-Hakayık, dinî-ahlaki içerikli öğretici bir eserdir.
- İslam dininin etkisiyle eserde Arapça-Farsça birçok kelime kullanılmıştır.

DİVÂN-I HİKMET

on birimde rahmet-deryâ tolup taşı
Allah didim şeytân mindin yırak kaçtı
Hây u heves mâ vü menlik turmay köçti
On ikide bu sırlarını kördüm muna

Sözlesem min tilimde sin közlesem min közümde sin
Sönglümde hem cânımda sin minge sin ok kirek sin

- Hoca **Ahmed Yesevî'nin** hikmet adını verdiği şiirlerinin yer aldığı ve öğrencileri tarafından toplanarak kitap hâline getirilen eseri Divân-ı Hikmet'tir.
- **Dinî-tasavvufi şiirin kurucusu** olarak bilinen Hoca Ahmet Yesevî; İslami bilimleri, **Arapça ve Farsçayı** iyi bilmektedir.

- Etrafında toplanan müritlerine dervişlik adabını öğretebilmek için onların anlayacağı bir dille manzumeler yazarak seslenir.
- Bu manzumeler **hikmet** adıyla anılmaktadır.
- **Dörtlüklerle** yazılan hikmetler genellikle **7'li ve 12'li hece ölçüsüyle** oluşturulmuştur.

- Hikmetlerde atasözlerinin kullanımı dikkat çekicidir.
- Eserde Hz. Peygamber'in hayatı ve mucizeleri, dünyadan şikâyet, kıyamet gününün yakınlığı, dervişliğin faziletleri gibi dinî konular işlenmiştir.
- Eser, tasavvufu yaymak amacıyla yazıldığı için lirizm yönü zayıf, öğretici yanı ağır basan, sanat kaygısı taşımayan manzumelerden oluşmaktadır

YUSUF HAS HÂCİP:

- XI. yüzyılın önemli şairlerindendir.
- İyi bir eğitim görmüş, Arapçayı ve Farsçayı öğrenmiş, zamanının bilimlerine hâkim olmuştur.
- Doğduğu şehir olan Balasagun'da kendini gösterme fırsatı bulamayan sanatçı, ilerleyen yaşlarında Kaşgar şehrine gitmiştir.
- Orada hükümdara sunduğu “Kutadgu Bilig” adlı eseriyle “ulug has hâciblik” (başmâbeyincilik-dönemin dışişleri bakanlığı) makamına getirilmiştir.
- Bundan sonraki ömrünü devlet hizmetinde geçiren Yusuf Has Hâcip, uzun bir ömür sürdükten sonra vefat etmiştir.
- İlim, erdem, takva sahibi ve akıllı bir insan olduğu için halk tarafından sevilip saygı görmüştür.

DİNÎ-
TASAVVUFÎ
HALK ŞİİRİ

DİNÎ-TASAVVUFÎ HALK ŞİİRİ

- Tasavvuf, hem halk edebiyatında hem de divan edebiyatında geniş bir konu olarak işlenmiştir.
- İslamiyet'in kabulünden kısa bir süre sonra ortaya çıkan tasavvuf, özellikle tarikatlar ve tekkeler aracılığıyla İslam dünyasındaki etkisini uzun süre devam ettirmiştir.
- Tasavvufu uğraşan, tasavvuf ehli kişiler için mutasavvıf ve sufi kelimeleri kullanılmaktadır

- ◉ Edebiyatta geniş bir kullanım alanına sahip olan tasavvuf, eserlerin hem içeriğinde (özellikle sebkihindî akımı doğrultusunda verilen eserlerde) hem de dil özelliklerinde görülmektedir.
- ◉ Hoca Ahmed Yesevî ile başlayan tasavvuf hareketi, yüzyıllar içerisinde yayılarak devam etmiştir.
- ◉ Yesevî'den sonra Hacı Bektaş Veli, Mevlânâ, Ahmed Fakih, Yunus Emre, Nâilî, Şeyh Gâlip gibi pek çok isim tasavvuf içerikli eserler vermişlerdir.

- ◉ Dinî-tasavvufi halk edebiyatı tekkeler çevresinde gelişmiş olup bu anlayışla verilen eserlerde öğreticilik esastır.
- ◉ Bu nedenle verilen ürünlerde estetik zevk arka planda kalmış, öğreticilik ön plana çıkmıştır.
- ◉ Şairler genellikle bir tarikat mensubu oldukları için eserlerinde bağlı bulundukları tarikatın görüşlerini dile getirmişlerdir.

- Öğretmek amacıyla yazdıkları bu eserlerde sade, halkın anlayacağı bir dil kullanmışlardır.
- Bazı mutasavvıf şairler şiirlerinde mecazlı, sembolik söyleyişlere de yer vermişlerdir.
- Eskiden beri şiirlerde bahsedilen sevgili ve sevgiliye ait güzellik unsurları, şarap, meyhane gibi kavramlar tasavvufta özel bir anlam kazanarak ifade edilmiştir

İLAHİ

Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü
Bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni...Yunus Emre

İLAHİ

- İlahiler; mutasavvıf şairler tarafından dinî konularda, Allah'ı övmek ve Allah'a yalvarmak amacıyla oluşturulan, kendine özgü bir ezgiyle söylenen şiirlerdir.
- Bu yönüyle divan edebiyatındaki
- İlahiler, hem hece ölçüsüyle hem de aruz ölçüsüyle oluşturulur.

- İlahi yerine Mevlevîler âyin, Bektaşiler nefes, Yesevîler hikmet adlarını kullanmışlardır.
- Farklı sanatçılar tarafından ilahiler yazılmış olsa da ilahi denilince akla ilk gelen isim **Yunus Emre**'dir.

YUNUS EMRE (1240?-1320)

- XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın başlarında yaşayan Yunus Emre, Türk edebiyatının önemli şairlerindendir.
- Doğumu, ölümü, doğum yeri gibi bilgiler kesin olarak belli değildir.
- Şiirleri üzerinde yapılan araştırmalar medrese öğrenimi gördüğünü, felsefe ve tefsir gibi dinî ilimlerde bilgili olduğunu göstermektedir.
- Sanatçının hecenin yanında aruz ölçüsünü de kullanması, onun divan şiirine de yakın olduğunun göstergesidir.

- Yunus Emre, mutasavvıf birisidir. Mürşidi Tapduk Emre'dir. 40 yıl ona hizmet etti.
- Şiirlerinin konusunu din ve tasavvuftan alan sanatçı, bütün mutasavvıfların tasavvufla ilgili benimsediği ortak duygu ve düşünceleri özgün bir dille anlattı.
- Şiirlerinde olabildiğince sade, samimî bir dil kullandı. Bunun yanı sıra yaşadığı dönemin Türkçesinde var olan ve halk tarafından kolaylıkla anlaşılabilen Arapça, Farsça kelimelere de eserlerinde yer verdi.
- Risaletü'n-Nushiyye (Nasihatler Kitabı) ve Divan olmak üzere iki önemli eseri vardır.

NEFES

Bu âdem dedikleri
El ayakla baş değil
Âdem manaya derler
Suret ile kaş değil

Âdem mana-yı mutlak
Âdemdedir nutk-ı Hak
Âdemden gafil olma
Nefsi de serkeş değil...Kaygusuz Abdal

NEFES

- Nefesler; Bektaşî şairlerince yazılan, Bektaşî törenlerinde saz eşliğinde ve makamla okunması gelenek hâlini alan tasavvufî içerikli şiirlerdir.
- Nefes olarak adlandırılmalarının nedeni içsel duyguların konu edilmesidir.

- ◉ Nefeslerde genellikle samimi, akıcı bir dil kullanılır.
- ◉ Ancak genel anlamıyla tasavvufi eserler alegorik (sembolik) bir anlatıma sahiptir.
- ◉ Kafiye düzeni daha çok, koşmaya benzeyen nefesler; 7'li, 8'li veya 11'li hece ölçüsüyle söylenir.
- ◉ Ancak aruz ölçüsüyle yazılanları da vardır.
- ◉ Nefeslerde dörtlük sayısı 3-7 arasında değişmektedir.

- Tasavvuf konusu divan edebiyatında gazel, mesnevi, rubai, kıt'a gibi pek çok nazım biçiminde işlenmiştir.
- Halk edebiyatında **dinî-tasavvufi halk edebiyatı** veya tekke edebiyatı adıyla ayrı bir kol olarak gelişmiştir.
- Bu kolda ilahi ve nefesten başka devriye, nutuk, şathiye adıyla anılan şiirler de vardır

- Bu şiirler içerisinde devir esasını (Allah'tan gelip Allah'a dönmek) konu edinenler **devriye**, tarikata yeni giren birisine tarikat adabını öğretmek amacıyla kaleme alınanlar **nutuk**, bir düşünce veya duyguyu iğneleyici ve alaycı bir dille söz eder gibi yazılanlar da **şathiye** olarak adlandırılmaktadır.

ANONİM HALK Şiiri

- ◉ Anonim halk edebiyatı; meydana getireni ve söyleyeni belli olmayan, halkın ortak malı olan edebî ürünlerin oluşturduğu bir edebiyattır.
- ◉ Bu ürünler başta, tek bir kişinin malı iken zamanla topluma mal olup anonim bir özellik kazanır.
- ◉ Anonim halk edebiyatı ürünlerinin en belirgin özelliği ürünlerin sözlü olmasıdır.

- Bu özelliği nedeniyle ürünler dilden dile aktarılırken birtakım değişikliklere uğrar ve yayıldığı bölgenin dil özelliklerini alır.
- Anonim halk edebiyatı, taşıdığı özellikler yönüyle **İslamiyet'in Kabulünden Önceki Türk Edebiyatı'nın**, İslam kültüründeki **yansıması** olarak kabul edilebilir.

- Anonim halk edebiyatı kapsamına giren ürünlerin **bir kısmı nazım** (mânî, türkü, ninni), bir kısmı nesir (masal, efsane vb.), **bir kısmı da nazım-nesir** (halk hikâyeleri) karışık şekilde karşımıza çıkmaktadır.
- Bu ürünler, halk arasında yayılmış; **yabancı etkilerden uzak** kalmıştır.

- ◉ Manzum ürünlerde hece ölçüsü ve dörtlük nazım birimi esastır.
- ◉ Anonim halk edebiyatı çerçevesinde verilen ürünler; Anadolu insanının hayat felsefesini, yaşantısını, bireysel duygulanmalarını vb. dile getirmesi yönüyle önemli birer kaynaktır.

MÂNİ

◉ Düz Mâni

Ay doğar ayazlanır

Gün doğar beyazlanır

Mahmur gözlü sevdiğim

Uyanmaya nazlanır

Anonim

◉ Kesik Mâni

Kuleden

Ses geliyor kuleden

O kaş o göz değil mi

Beni sana kul eden

Anonim

◉ Yedekli Mânî

İlkbahara yaz derler
Şirin söze naz derler
Kime derdim söylesem
Bu dert sana az derler
Kendin ettin kendine
Yana yana gez derler
Anonim

MÂNİ

- ◉ Mâniler, halk şirindeki en kısa nazım biçimidir.
- ◉ Genellikle 7'li hece ölçüsüyle söylenip dört dizeden oluşur .
- ◉ aaxa şeklinde kafiyeleşir.
- ◉ Mânilerin konusu genellikle aşk olmakla birlikte doğa, ayrılık, özlem, gurbet gibi değişik konularda da mâni söylendiği görülür.

- ◉ Mânilerde **ilk iki dize** kafiyele söyleyiş için oluşturulan **doldurma** dizelerdir.
- ◉ Bu dizeler, konudan bağımsız gibi düşünülse de konuyla ilişkili olarak da yorumlanabilir.
- ◉ Mânilerde üçüncü dizenin serbest olması, mâni söyleyene kolaylık sağlar. Asıl anlatılmak istenen **temel duygu ve düşünce genellikle son iki dizede ortaya çıkar.**

- ◉ Mâniler çeşitlere ayrılır.
- ◉ Bu durumda tek dörtlükten oluşan, aaxa şeklinde kafiyeleyen ve 7'li hece ölçüsüyle söylenenler **düz mâni**;
- ◉ birinci dizesindeki hece sayısı 7'den az olanlar ve cinaslı kafiyeyle kurulanlar **kesik mâni ya da cinaslı mâni**;
- ◉ dize sayısı dörtten fazla olan mâniler de **yedekli mâni ya da artık mâni** adlarını alır.

- Aşkın, gurbetin, ayrılığın, savaşlardaki kahramanlıkların da türkülerde konu edildiği görülür. Kısacası halkta heyecan uyandıran her olaya türkü yakıldığı söylenebilir.
- Türkülerde halkın anlayacağı sade bir dil söz konusudur. Çünkü türküler, halkın ortak malıdır.
- Dolayısıyla gerek dil gerek içerik gerek zevk yönüyle türküler halk yaşayışını yansıtır.

TÜRKÜ

Yârim İstanbul'u mesken mi tuttun
Gördün güzelleri beni unuttun
Sılaya dönmeye yemin mi ettin

Gayrı dayanacak özüm kalmadı
Mektuba yazacak sözüm kalmadı

Yârim sen gideli yedi yıl oldu
Diktiğin fidanlar meyveye durdu
Seninle gidenler sılaya döndü

Gayrı dayanacak özüm kalmadı
Mektuba yazacak sözüm kalmadı

- Türküler, yapıları bakımından iki bölümden oluşur. İlk bölüm, **bent** adı verilen ve türkünün asıl sözlerinin yer aldığı bölümdür. İkinci bölüm ise her bendin sonunda tekrar eden **nakarat** bölümüdür. Bu bölüm, **bağlama ya da kavuştak** adıyla da anılır.
- Bentlerdeki ve kavuştaklardaki dize sayısı değişiklik gösterebilir.

- Türkülerde hece ölçüsünün her kalıbını görmek mümkündür.

- Türküler; ezgilerine, konularına ve yapılarına göre çeşitli başlıklar altında toplanabilir. Ezgilerine göre bozlak, hoyrat, kayabaşı, oyun havaları gibi isimlerle anılırken konularına göre aşk türküleri, doğa türküleri, çocuk türküleri, kahramanlık türküleri, askerlik türküleri gibi isimlerle anılır. Türküler yapılarına göre gruplandırılırken türkülerin bent ve kavuştaklarının kümelenişi göz önünde bulundurulur ve bu yönüyle çok değişik şekillerde karşımıza çıkar.

ÂŞIK TARZI HALK Şiiri

- ◉ Âşık edebiyatı, halk edebiyatının bir kolu olup Türklerin İslam medeniyetinin etkisine girmesinden sonra âşık adı verilen saz şairlerince oluşturulmuştur.
- ◉ İslamiyet'in Kabulünden Önceki Sözlü Edebiyat Dönemi'nin bir devamı niteliğindedir. Durum böyle olmakla birlikte âşık edebiyatının tam anlamıyla XVI. yüzyılda şekillendiği söylenebilir.

- ◉ Âşıklar, halk edebiyatına ait nazım biçimlerini ve bu edebiyatla özdeşleşmiş **hece ölçüsünü** kullanmışlardır. Dil sade, **halkın kullandığı günlük konuşma dilidir**. Âşık, **şirlerini saz eşliğinde ve doğaçlama** bir şekilde söyler. Bunun yanı sıra özellikle XVI. yüzyıldan sonra divan edebiyatı nazım biçimlerini ve aruz ölçüsünü kullanan âşıklar da vardır.

- ◉ Âşıklık geleneğinde **usta-çırak ilişkisi** önemlidir. Usta âşık, saza ve söze yeteneği olan birini çırak edinir ve ona adım adım âşıklığı öğretir.
- ◉ **Mahlas edinme** âşıklıktaki ikinci adımdır. Âşıklık yolunda ilerleyen kişinin kendini yansıtan bir mahlas seçmesi geleneğin belirlediği bir durumdur.

- Kişinin “âşık” olabilmesi için **saz çalması** da gereklidir.
- Geleneğe göre kişinin âşık olduğunun en önemli göstergesi **bade içme veya rüya görmedir**. Bu durumla âşıklıkta çok sık karşılaşılır. Âşıkların bazıları, rüyalarında Hızır aleyhisselamı, bir piri vb. kişileri görüp uyanınca saz çalıp şiir söylediklerini ifade ederler.

KOŞMA

Ala gözlüm, ben bu elden gidersem
Zülfü perişânım kal melil melil
Kerem et aklından çıkarma beni
Ağla göz yaşını sil melil melil

Karac' oğlan der ki ölüp ölünce
Ben de güzel sevdim kendi halımca
Varıp gurbet ile vâsıl olunca
Dostlardan haberim al melil melil

KOŞMA

- Koşmalar 11'li hece ölçüsü ile dörtlükler hâlinde söylenmektedir.
- Dörtlük sayısı 3-5 arasında değişmektedir.
- Kafiye düzeni abab - cccb - dddb ... şeklindedir. Bazen ilk dörtlüğün kafiye düzeni değişir ve aaab/abcb şeklinde de olabilir.

- ◉ Sade, halkın her kesiminden insanın anlayabileceği yalınlıkta bir dil kullanılır.
- ◉ Koşmalarda genellikle lirik konular işlenmektedir.
- ◉ Tüm bu özelliklere bakıldığında koşma nazım biçiminin, İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönem'de yer alan koşuklara benzediği söylenebilir. Koşmalar lirik söyleyiş yönüyle divan şiirindeki gazellere benzetilebilir.

- Koşma nazım biçimi işlediği konular yönüyle çeşitli türlere ayrılmaktadır. Sevgili, güzellik, doğa gibi bireysel temaları işleyen koşmalara **güzelleme**; yiğitlik, kahramanlık konularını işleyenlere **koçaklama**; ölen bir kişinin ardından duyulan üzüntüyü, acıyı dile getirenlere **ağıt**; insanların ya da toplumların aksayan yönlerini konu edinenlere ise **taşlama** adı verilir.

- ◉ **Güzelleme** türünün halk edebiyatındaki temsilcisi **Karacaoğlu**, **koçaklama** türününki **Köroğlu**, **taşlamanın**ki **Seyrânî**'dir. **Ağıtlar** ise âşık edebiyatı nazım türlerinden olmakla birlikte daha çok **anonim** halk edebiyatı ürünleri olarak bilinir.

KARACAOĞLAN (XVII. YÜZYIL):

- Karacaoğlan'ın doğum, ölüm ve yaşadığı dönem hakkında kaynaklarda kesin bilgi olmamakla birlikte onun XVII. yüzyıl saz şairlerinden biri olduğu söylenebilir. Türk saz şairi denince akla ilk gelen isimlerdendir. Karacaoğlan elinde sazı diyar diyar gezdi, uzun süre bir yerde kalmadı. Bu durum şiirlerine de yansdı. Şiirlerinde; gezdiği yerleri, mensubu olduğu Türkmen aşiretinin yaşantısını, gelenek ve göreneklerini, aşk ve ahlak anlayışını, dil özelliklerini ayrıntısıyla görmek mümkündür. Şiirlerinde aşkı çokça işledi. Şiirlerinde düşünceden ziyade duygulara yöneldi. Karacaoğlan, divan ve tekke şiiri etkisinde kalmadı. Aruz ölçüsünü hiç kullanmamıştır. Koşma, destan, varsağı, semai gibi pek çok türde şiir söylemiştir.

ÂŞIK EDEBİYATININ NAZIM BİÇİMLERİ

- 8'li hece ölçüsü ve dörtlükler hâlinde söylenen ; daha çok sevgi, doğa, güzellik konularını işleyen ve özel bir ezgisi olan âşık edebiyatı nazım biçimi **semâidir**.

- 8'li hece ölçüsüyle, dörtlükler hâlinde (3-5 dörtlük) ve kendine özgü bir ezgiyle söylenen varsağılarda “bre, hey, behey” gibi mertçe söyleyişler dikkat çeker.

- ◉ Destanlar ise genellikle 11'li hece ölçüsüyle, dörtlükler hâlinde (Dörtlüklerde sayı sınırlaması yoktur.) oluşturulur ve destanlarda savaş, yangın, sel, deprem gibi toplumu etkileyen olayların yanında ünlü kişilerin maceraları da ele alınır.

DİVAN ŞİİRİ

- ◉ Divan edebiyatı, XIII. yüzyılda Hoca Dehhani ile başlayıp XIX. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir.
- ◉ Saray edebiyatı, klasik edebiyat, yüksek zümre edebiyatı gibi değişik adlarla anılan bu edebiyat için en yaygın kullanılan isim divan edebiyatıdır.

- Bu adlandırmada şairlerin, eserlerini “divan” adı verilen bir kitapta toplamaları etkili olmuştur.
- Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle oluşan bu şiir geleneğinin kendine özgü birtakım kuralları vardır.

- Geleneğin belirlediği bu kurallar içerisinde Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların sıkça kullanılması; ağır, sanatlı, süslü söyleyişlere yer verilmesi; mazmun adı verilen kalıplaşmış sözlerin bulunması; soyut konuların daha çok işlenmesi; bütün güzelliği yerine parça güzelliğinin esas alınması vb. sayılabilir.

- Hoca Dehhani ile başlayan bu geleneğin en tanınmış sanatçıları arasında XIV. yüzyılda Ahmedî, Süleyman Çelebi; XV. yüzyılda Şeyhi, Ahmet Paşa, Necati; XVI. yüzyılda Fuzuli, Baki, Hayali Bey, Taşlıcalı Yahya; XVII. yüzyılda Nef'i, Nabi; XVIII. yüzyılda Nedim, Şeyh Gâlip; XIX. yüzyılda Enderunlu Vâsıf vb. sayılabilir. Hatta Şeyh Galip, divan şiirinin son büyük temsilcisi olması yönüyle Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

- ◉ Divan edebiyatının vazgeçilmez temalarından biri olan **aşk**, basit bir duygudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir.
- ◉ Divan şiirinde âşık; aşk hastalığına yakalanmış, dermanı olmayan derde düşmüş, sevgiliden yüz bulamamış, onun kapısında rezil rüsva olmuş biri olarak canlandırılır. Ancak divan şiiri zihniyetine göre bu durum, âşık için utanılacak bir şey değil aksine onu yücelten bir durumdur.

GAZEL

Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdam murâdım şem'i yanmaz mı

Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd ider ihsân
Niçin kılmaz bana dermân beni bîmâr sanmaz mı

Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı

GAZEL,

- Gazel, beyitlerle kurulup kafiye düzeni aa-ba-ca-da... şeklindedir.
- Gazelerde beyit sayısı 5-15 arasında değişmektedir.
- Gazelin ilk beytine matla, son beytine makta adı verilmektedir.

- Şairin mahlasının bulunduğu beyte **mahlas beyit** ya da mahlas-hâne adı verilmekte ve mahlas genellikle gazelin **son beytinde** yer almaktadır.
- Gazelin **en güzel beyti beytül-gazel** ya da şâh-beyit olarak adlandırılmakta ve gazelin herhangi bir yerinde bulunmaktadır.

- Beyitler arasında anlam birliği bulunan gazeller **yek-âhenk** gazel diye adlandırılırken anlam birliğinden başka bütün beyitleri aynı güçte, değerde ve güzellikte olan gazeller için **yek-âvâz** ifadesi kullanılmaktadır

- Gazeller başta aşk ve güzellik olmak üzere ayrılık, sevgilinin güzelliği, baharın verdiği neşe gibi konuları işler.
- Türk edebiyatında Fuzûli âşıkane gazelin, Baki rindane gazelin, Nedim şûhane gazelin, Nâbî de hikemî gazelin öncüsü sayılır.

- ◉ Aşkın verdiği mutluluğu, sıkıntıyı, sevgilinin güzelliğini anlatan gazeller **âşıkane gazel**, hayata karşı kayıtsızlığı, yaşamaktan zevk almayı anlatan gazeller **rindane gazel**, kadını ve aşkın zevklerini şuh bir tavırla ifade eden gazel türü **şûhane gazel**, ahlâkla ilgili öğütler veren, özdeyiş niteliğindeki sözlerin ağır bastığı gazeller ise **hikemî gazel** olarak adlandırılır.

BAKİ (1526-1600):

- XVI. yüzyıl divan edebiyatının en büyük şairlerindendir. İstanbul doğumlu şair, iyi bir eğitim gördü.
- Kanuni'ye sunduğu kasideyle Kanuni'nin yardımını gördü. İstanbul şairi olarak bilinen Baki, Kanuni'nin ölümü üzerine “**Kanuni Mersiyesi**”ni kaleme aldı.

- ◉ Daha hayattayken **sultanü'ş-şuara** (şairler sultanı) unvanını aldı. Âlim bir şair olan sanatçı, aynı zamanda divan şiirinin bütün inceliklerini ve nazım tekniğini iyi bilir.
- ◉ Şair, dili kullanmakta da oldukça ustadır. Baki'nin şairlik gücü din dışı kaside ve gazellerinde görülür.

- Şiirlerindeki belirgin özellik; edebî sanatlar, kelime oyunları, mazmun ve hayallerdeki yoğunluğa rağmen bozulmayan sağlam dil yapısıdır.
- Gazelerinde dünyadan zevk almaya yönelik hayat felsefesiyle dikkat çeken Baki, bu yönüyle Fuzuli'den ayrılır. Çünkü Fuzuli'deki aşk acısı ve ıstırap, Baki'de yerini zevk ve eğlenceye bırakır.
- Din ve tasavvuftan oldukça uzak duran sanatçının şiirlerinde İstanbul'la ilgili tasvirler; İstanbul'un mevsimleri, mehtaplı geceleri, güzelleri ve doğa sıkça yer alır.
- En tanınmış eseri "Divan"ıdır.

KASİDE

Çarh ana ta'zîm idüp İskender-i Sânî demek
Şânına nisbet meğer bir medh-i müstesnâ mıdır? (...)

Vasf-ı bûy-ı hulki mı satr-ı hat-ı şâ'irde yâ
Mevc-i deryâ-yı sühanda anber-i sârâ mıdır?

Dürr-i nazmım çarha mengûş olsa bilmez rûzigâr
Şi'r-i Nef'î midir ol yâ kevkeb-i Şi'râ mıdır?

KASİDE

- ◉ Kaside, divan edebiyatında sıklıkla kullanılan bir nazım biçimidir.
- ◉ Arap edebiyatından İran edebiyatına oradan da Türk edebiyatına geçmiştir.
- ◉ Kasideler, **din veya devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılır.** Bazen de kasidelerde .
- ◉ Kaside denilince akla gelen ilk isim Nef'î'dir.

- ◉ Kasideler divan şiirinin beyitlerle kurulan nazım biçimlerindendir.
- ◉ Beyitler aa-ba-ca-da ... şeklinde kafiyeleşmektedir.
- ◉ Beyit sayısı 33-99 arasında değişmektedir.
- ◉ Ölçü, aruz ölçüsüdür.

KASİDENİN BÖLÜMLERİ

- Önce sanat gücünü göstermek, hayal gücünün zenginliğini ortaya çıkarmak için bir giriş yapar. Bu bölüm **nesib** ya da **teşbib** adıyla anılan bölümde şair; bir şehrin, mevsimin, atın, gecenin tasvirini yapar.
- Nesibden sonra övgüye geçeceğini haber veren, bir beyitten oluşan **girizgâh** bölümü gelir.
- Kasidenin yazılma nedeni olan övgünün yer aldığı bölüm **methiye** adını alır.

- ◉ Methiye'nin hemen ardından daha lirik bir bölüm olan **tegazzül** bölümü gelir ki şair burada bir gazel söyler. Ancak bu bölüm her kasidede olmayabilir.
- ◉ Bir sonraki bölüm olan **fahriyede**, şair kendisini över.
- ◉ Sonrasında şairin mahlasının yer aldığı **tâç-beyit** bulunur.
- ◉ Son bölüm ise **duâ** bölümü olarak adlandırılır. Şair burada övdüğü kişinin uzun ömürlü olması, bahtının açık olması gibi iyi dileklerde bulunarak ona dua eder.

- Kasideler işledikleri konuya göre çeşitli isimlerle de anılmaktadır. Bu türler arasında Allah'ın birliğini anlatanlara **tevhid**, Allah'a yalvarıp yakarmayı konu edinenlere **münacaat**, Peygamber Efendimiz'in övgüsünün yer aldığı kaside türüne **naat** , bir kimsenin aksayan yönlerini yermek amacıyla yazılanlara **hicviye**, bir kişinin övüldüğü kaside türüne **methiye** ve şairin kendini övdüğü kasidelere de **fahriye** adı verilir.

DİVAN EDEBİYATINDAKİ DİĞER NAZIM ŞEKİLLERİ

- ◉ Divan edebiyatında mesnevi, gazel ve kasideden başka **kıt'a** ve **müstezat** nazım biçimleri de beyitlerle kurulmaktadır.
- ◉ Kıt'alar, **xa-xa** şeklinde kafiyeleşen **iki beyitlik** bir nazım biçimidir.
- ◉ Müstezad ise **gazel beyitlerinin her bir dizesine bir kısa dize eklenerek** aruzun özel bir kalıbıyla yazılır.

SEBK-İ HİNDİ

- Nef'î'nin şiirlerinde, Türk edebiyatında XVII. yüzyılda etkisi görülmeye başlanan sebkihindî akımından izler görmek de mümkündür.
- Şairin mübalağaya düşkünlüğü, tezatlara çok yer vermesi, hayal dünyasının zenginliği sebkihindî'nin ondaki izleridir.
- “Hint üslubu, Hint tarzı” anlamına gelen sebkihindî, İran'dan Hindistan'a gelen İranlı şairlerce geliştirilmiş; daha sonra Nâîlî, Neşâti, Şeyh Gâlip gibi bazı divan şairlerini de etkisi altına almış bir akımdır.
- Bu anlayışla yazılan şiirlerde anlam olabildiğince kapalı; dil oldukça ağır, sanatlı, süslüdür. Soyut konular (özellikle tasavvuf) daha çok ele alınmıştır.

NEF'Î (1570-1635)

- İyi bir medrese eğitimi gören sanatçı, şairliğe erken yaşlarda başladı.
- Mahlas olarak önce Zarrî'yi, sonra Nef'î'yi kullandı.
- Nef'î, edebiyatımızda **övgü ve yergi şairi** olarak bilinmektedir.
- Övgü dendiğinde onun fahriyeciliğini, kendi sanatını övmeye düşkünlüğünü de unutmamak gerekir.

- Kelimeleri kullanmakta oldukça başarılı olan sanatçı, kendinden emin ve güçlü bir üsluba sahiptir.
- Şair, bu özellikleri dolayısıyla bir **kaside şairi** olarak Türk edebiyatındaki haklı yerini almıştır.
- Şiirlerinde dili başarıyla kullanan şair, kasidelerinde Arapça-Farsça kelimelere ve tamlamalara çok yer verdi.
- Sanatçının Türkçe Divan, Farsça Divan ve hicviyelerinin yer aldığı Siham-ı Kaza belli başlı eserleridir.
- Nef'î, hicve olan düşkünlüğünün kurbanı oldu ve 1635'te idam edildi.

ŞARKI

Sevdiğim cânım yolunda hâke yeksân olduğum
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ey benim aşkında bülbül gibi nâlân olduğum
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Sen açıl gül gibi zâr ile hezâr olsun Nedîm
Bend bend olsun ham-ı zülfün şikâr olsun
Nedîm Sen salın cânâ yolunda hâksâr olsun
Nedîm İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

ŞARKI

- Türklerin, divan edebiyatına kazandırdığı iki nazım biçiminden biri olan şarkı (diğeri tuyuğ), bestelenmek amacıyla kaleme alınır.
- Genellikle dörder dizeli bentlerle kurulur ancak beş ya da altı dizeli bentlerden oluşan şarkılar da vardır.
- Her bendin üçüncü dizesi miyan, her bendin sonunda tekrarlanan dize ise nakarat olarak adlandırılır.

- Genellikle aşk, sevgili, eğlence, ayrılık gibi konuların işlendiği şarkılarda bent sayısı 2-5 arasında değişmektedir.
- İlk bendin kafiye düzeni değişiklik göstermekle birlikte kafiye düzeni aaaa-bbba-ccca, abab-cccb-çççb veya aAaA-bbbA-cccA'dır (A: Nakaratları ifade eder.)

- ◉ Divan edebiyatının en güzel şarkı örnekleri **Nedim**'in kaleminden çıkmıştır.
- ◉ Nedim'den sonra **Şeyh Gâlip**, **Enderunlu Fâzıl**, **Enderunlu Vâsıf** gibi sanatçılar da bu nazım biçiminin gelişip yaygınlaşmasında önemli rol oynamışlardır

MAHALLÎLEŞME AKIMI

- Şarkıda dikkati çeken önemli bir özellik de XV. yüzyılda **Necati**'yle başlayan mahallîleşme akımının izlerinin görülmesidir. **Halk dilinde kullanılan kelimeler, deyimler** Nedim'in şiirinde ustaca bir söylemle birleşmiştir. Baki'nin şiirlerinde kullandığı İstanbul Türkçesi, Nedim'in şiirlerinde şiir dili olmuştur. Bu **nedenle Nedim, mahallîleşme akımının Türk edebiyatındaki en önemli ismi olarak anılır.** Necati'yle başlayan bu hareket, Baki ve Şeyhülislam Yahya aracılığıyla Nedim'e kadar ulaşmış ve onda olgunlaşmıştır

DİVAN EDEBİYATINDAKİ DİĞER NAZIM ŞEKİLLERİ

- Rubai tek dörtlükten oluşur ve aaxa şeklinde kafiyeleşir. Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiştir. Tasavvufi, felsefi vb. konularda yazılır. Bu nazım biçimi, adeta Ömer Hayyam'la özdeşleşmiştir.
- Aruzun sadece “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla yazılan ve aaxa şeklinde kafiyeleşen tuyuğlar da divan edebiyatında tek dörtlükten oluşan bir diğer nazım biçimidir.

- ◉ Murabba, şarkı, terkeb-i bend, terci-i bend gibi bazı nazım biçimleri birden fazla bentten oluşmaktadır.
- ◉ Dörder dizeli bentlerden oluşan murabbalarda kafiye düzeni aaaa-bbba-ccca ... şeklinde olup **bent sayısı 3-7** arasında değişmektedir ve murabbalarda **konu sınırlaması yoktur.**

- Talihten ve hayattan şikâyetler, dinî, tasavvufi, felsefi düşünceler terhib-i bent nazım biçimiyle dile getirilmiş olup terhib-i bentlerde bent sayısı 5-10 arasında değişir ve her bent, 5-10 beyitten oluşur.
- Bu nazım biçiminde her bendin sonundaki beyit (vasıta beyti) değişir.
- Şekil özellikleri bakımından terhib-i bentlere benzeyen terci-i bentler, her bendin sonundaki vasıta beytinin tekrarlanması yönüyle terhib-i bentlerden ayrılır.

NEDİM (1680?-1730)

- ◉ Nedim'in sanatçı olarak en verimli dönemi, III. Ahmed'e ve devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya yakın olduğu ve Lale Devri adıyla da bilinen dönem oldu.
- ◉ Daha çok gazel ve şarkılarıyla tanınan sanatçı, **aşk ve sevgili** gibi konuları işledi.
- ◉ Anlattığı **sevgililer, maddi varlıkları hissedilen güzellerdi.**

- Aşkı sürekli ve ciddi olmaktan çok geçici bir eğlence olarak gördü.
- Büyük şairlerin çoğunda görülen tasavvuf, Nedim'in kişiliğine çok uzak bir kavramdı.
- Onun şiirlerinde zevk, neşe ve coşkunluk vardı. Üzüntüye, kedere, acıya yer yoktu.

- ◉ Nedim'in önemli özelliklerinden biri de yaşadığı devrin özelliklerini şiire yansıtmasıydı. Şiirlerinde o devrin **İstanbul'unu bütün güzellikleriyle**, canlılığıyla ve olaylarıyla anlatmıştır. Sanatçının en tanınmış eseri **Divan'**ıdır.